

УДК 331.25:330.341.2

Н. С. Рад, к. е. н., перший заступник начальника, головне управління
Пенсійного фонду України в Донецькій області

ПЕНСІЙНА СИСТЕМА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ НЕФОРМАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ

В статті досліджено окремі аспекти розвитку сучасної тривірневої пенсійної системи України в контексті інституціональної теорії. Проведено аналіз концепції пенсійного страхування як механізму рішення соціальних завдань. Відмічено, що його складові: солідарна та накопичувальна системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування і система недержавного пенсійного забезпечення уявляють собою універсальні інструменти не тільки для підвищення соціального захисту громадян, але й економічного зростання держави. Адже страхові внески уявляють собою реальне джерело для формування вітчизняних інвестиційних ресурсів, інвестиційного середовища та інноваційного розвитку економіки. Дослідження сфокусовано на проблемах інтеграції оновленої пенсійної системи у вітчизняну суспільну інфраструктуру. Підкреслено, що однією з основних причин виникнення проблем тривірневої пенсійної системи є недосконалість інституціонального середовища. Аналіз стану її неформальної складової дозволив зробити висновок про виключну роль даного компоненту в ефективному функціонуванні пенсійної системи. Шляхом виокремлення та аналізу основних категорій неформальної інституціональної сфери окреслена спрямованість їх впливу на формування проблемних тенденцій в межах пенсійних відносин. Відмічено, що з точки зору інституціональної теорії рішення подібних проблем лежить в площині врегулювання системних дисбалансів між формальною та неформальною складовою. В ході дослідження була застосована сукупність загальнонаукових методів: узагальнення, групування, порівняльного аналізу досліджуваних категорій. Теоретичні узагальнення та висновки будувались на підставі абстрактно-логічного методу. Розроблені пропозиції по удосконаленню концепції сучасної пенсійної системи України в контексті подальшого соціально-економічного розвитку суспільства та вирішення соціальних завдань.

Ключові слова: пенсійна система, соціальна держава, завдання, неформальні інститути, соціальний захист, пенсія, людина, проблеми, розвиток, суспільство.

Рис. 1, табл. 2, літ. 17.

Н. С. Рад

ПЕНСИОННАЯ СИСТЕМА В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ НЕФОРМАЛЬНЫХ ИНСТИТУТОВ

В статье исследованы отдельные аспекты развития современной трехуровневой пенсионной системы Украины в контексте институциональной теории. Проведен анализ концепции пенсионного страхования как механизма решения социальных задач. Отмечено, что его составляющие: солидарная и накопительная системы общеобязательного государственного пенсионного страхования и система негосударственного пенсионного обеспечения представляют собой универсальные инструменты не только для повышения социальной защищенности граждан, но и экономического роста страны. Ведь страховые взносы представляют собой реальный источник для формирования отечественных инвестиционных ресурсов, инвестиционной среды и инновационного развития экономики. Исследование сфокусировано на проблемах интеграции обновленной пенсионной системы в отечественную общественную инфраструктуру. Подчеркнуто, что одной

из основных причин возникновения проблем трехуровневой пенсионной системы является несовершенство институциональной среды. Анализ состояния ее неформальной составляющей позволил сделать вывод об исключительной роли данного компонента в эффективном функционировании пенсионной системы. Путем выделения и анализа основных категорий неформальной институциональной сферы очерчена направленность их влияния на формирование проблемных тенденций в рамках пенсионных отношений. Отмечено, что с точки зрения институциональной теории решение таких проблем лежит в плоскости урегулирования системных дисбалансов между формальной и неформальной составляющей. В ходе исследования была применена совокупность общенаучных методов: обобщения, группировки, сравнительного анализа исследуемых категорий. Теоретические обобщения и выводы строились на основании абстрактно-логического метода. Разработаны предложения по усовершенствованию концепции современной пенсионной системы Украины в контексте дальнейшего социально-экономического развития общества и решения социальных задач.

Ключевые слова: пенсионная система, социальное государство, задачи, неформальные институты, социальная защита, пенсия, человек, проблемы, развитие, общество.

N. S. Rad

PENSION SYSTEM IN THE CONTEXT OF DEVELOPING INFORMAL INSTITUTES

In the paper we consider some aspects of developing modern three-pillar pension (retirement) plans of Ukraine in the context of institutional theory. We analyze the concept of insurance as a mechanism for accomplishment of social tasks. It is emphasized that its components consisted of joint system of obligatory retirement insurance and defined contribution pension plans are universal instruments to improve not only social security system but also the country's economic growth. Insurance contributions are after all substantial sources for forming domestic investment resources, investment environment and innovative development of the economy. Our study is focused on the problems related to the integration of the reformed pension (retirement) plans into domestic public infrastructure. We point out that one of the reasons for occurrence of the problems related to the three-pillar pension system is imperfection of the institutional environment. Analysis of its informal component enabled us to make conclusion on the peculiar role of this component in efficient functioning of pension system. Separating and analyzing the major categories of the informal institutional sector we outline the focus of their influence on the formation of the problem-plagued trends inside the boundaries of pension relations. We note that from viewpoint of the institutional theory accomplishment of such problems lies in the adjustment of system imbalances between formal and informal components. In our study we employed a complex of general scientific methods: data generalization, grouping and comparison of the categories being investigated. Abstractive generalizations and conclusions were being made in terms of logical method. Proposals have been developed for improvement of the concept of modern pension system of Ukraine for the purposes of further social and economic development of society and accomplishment of social tasks.

Keywords: pension system, social welfare state, tasks, informal institutes, social protection, pension (retirement benefit), individual, problems, development, society.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Підвищення рівню соціальної захищеності громадян вважається одним з основних пріоритетів розвитку України як соціальної держави [1, с. 4]. З метою комплексного вирішення цього важливого завдання для осіб похилого віку з 1 січня 2004 року була започаткована пенсійна реформа, яка полягає у запровадженні трирівневої пенсійної системи, що складається з солідарної і накопичувальної систем загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та системи недержавного пенсійного забезпечення [2].

Іноваційність пенсійного механізму полягає в запровадженні страхових принципів, що привели у відповідність розмір пенсії, заробітної плати та тривалості страхового стажу. Окрім цього, вдале функціонування вказаного механізму вважається стимулюючим для формування вітчизняних інвестиційних ресурсів та активізації і детінізації економічних відносин. Однак, гармонічна інтеграція новітнього пенсійного механізму до вітчизняного суспільного середовища потребує поступового пристосування до особливостей економічного розвитку, а також його адекватного сприйняття учасниками пенсійних відносин та суспільством взагалі. Адже населенням країни система пенсійного страхування здебільшого сприймається у порівнянні з пенсійним забезпеченням, що діяло з радянських часів до початку пенсійного реформування. Вказана площина проблем запровадження трирівневої системи пенсійного страхування має ефективні дослідницькі підходи з точки зору інституціоналізму. До того ж, в умовах трансформаційних процесів в економіці та суспільстві, процес побудови пенсійного інституційного середовища ще знаходиться на етапі формування і потребує логічного завершення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, що розглядається. Вивченню різних аспектів розвитку пенсійної системи та проблем інституціоналізму присвячували свої роботи багато науковців і практиків, серед яких В. Д. Роїк, Н. А. Волгін, Б. О. Зайчук, Ю. Є. Петруся, О. Ф. Івашина, А. А. Ткач, О. В. Іншаков, Л. О. Омелянович, Д. П. Фролов, Ю. В. Прозоров, А. М. Колот та багато інших. Однак окремі складові механізму сучасної пенсійної системи досліджені не в повній мірі і потребують подальшого вивчення. Інституціональні аспекти функціонування пенсійної системи вважаються одними з найбільш дискусійних. А серед них порівняно невизначеними залишаються неформальні інститути, здебільшого ті, що кореспондуються з новітніми елементами трирівневої пенсійної системи. Це пояснює актуальність дослідження.

Таким чином, ціллю статті є аналіз окремих аспектів функціонування вітчизняної пенсійної системи країни в частині розвитку неформальної інституціональної складової, виявлення проблемних питань та визначення напрямків удосконалення концепції пенсійної системи в контексті соціально-економічного розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу статті з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Варто зазначити, що використання інституціонального підходу у дослідженні пенсійної системи викликane необхідністю комплексного визначення дієвості її розширеного механізму та якості взаємозв'язків в системі суспільних відносин. Відмічено, що процес пенсійного реформування є сферою суспільних відносин, що здебільшого зумовлюється, спрямовується та оцінюється через нематеріальні фактори [3, с. 102]. Інституціональна теорія, на думку дослідників О. Є. Петруні та О. Ф. Івашиної порівняно з іншими значно збагатила інструментарій дослідження. Ними підкреслюється, що на відміну від інших дослідницьких засобів інституціоналізм доводить недосконалість як інститутів, які створює людина в процесі господарської діяльності, так і її самої [4, с. 27]. Окрім цього він характеризує суспільні відносини як уособлення і засіб реалізації певних універсальних цінностей, на підставі яких формуються різноманітні стратегії та моделі розвитку.

Однак, поряд з переліченими позитивними дослідницькими властивостями також відмічається відсутність єдиних підходів до визначення категорії «інститут» та недосконалість самих таких визначень. Л. П. Храпіліною відмічено, що категорія «інститут» не тільки по-різному визначається, але також не досить строго використовується в якості базового поняття [5, с. 122].

Категорія «інститут», зокрема, розглядається як сукупність норм права, що регулюють одну або декілька пов'язаних суспільних відносин; елементів соціальної структури, історичних форм організації та регулювання суспільного життя, сукупність установ, норм, цінностей, культурних зразків, сталих форм поведінки в різних областях: власності, заробітної плати, органів влади тощо [6, с. 394]. Зазначимо, що принциповою особливістю інституціонального підходу, зокрема, можна вважати спроможність до оцінки досліджуваного явища з огляду на формальну та неформальну інституціональні

складові. Виходячи з вказаних особливостей поняття пенсійна система з урахуванням неформальної інституційної складової, зокрема, визначена як сукупність інструментів, через які здійснюється реалізація матеріального захисту людей похилого віку завдяки законодавчо встановленій системі відносин з урахуванням традицій, звичаїв та оцінних критеріїв, притаманних даному суспільству в цих питаннях [7, с. 41].

Отже, в якості неформальних інститутів розуміється сукупність не закріплених правовими нормами правил поведінки, що передаються з покоління до покоління і виконуються всіма його членами. Характерними рисами формальних інститутів вважається придатність до швидкої трансформації. Натомість неформальні інститути мають більш інерційний характер і чим тривалішим є період їх дії, тим більше вони стають вкоріненими і сталими. Втім, незважаючи на наявні принципи відмінності, для ефективного розвитку пенсійної системи формальні та неформальні інститути цього суспільного явища повинні максимально кореспондувати.

Поряд з цим доречно зауважити, що сучасному етапу суспільного розвитку притаманний пришвидшений характер, що відбивається у науковій, економічній, соціальній площині тощо. До того ж вплив глобалізаційних процесів спричиняє посилення світової інтеграції виробництва, капіталу, інших фінансово-економічних процесів. На цьому фоні відбувається запровадження нових норм формального характеру, що дедалі частіше передують формуванню відповідних загальноприйнятих норм (заснованих на культурі та традиціях) поведінки членів суспільства. Вказане надає підстави вважати, що однією з основних причин у проблемах запровадження та функціонування вітчизняної пенсійної системи можна вважати відсутність неформального інституціонального закріплення новітніх пенсійних положень. Адже формальні норми пенсійного страхування передували необхідній адаптації у суспільній свідомості українців.

Таким чином, пенсійна система з огляду на неформально-інституціональні положення, на наш погляд, може бути визначена як механізм утримання непрацездатних з причин настання пенсійного віку (інвалідності, втрати працездатності тощо) осіб у визначений суспільством спосіб.

Варто зазначити, що відокремлений розгляд формальних та неформальних інститутів можливий лише умовно і теоретично. На практиці обидві інституціональні складові є взаємообумовлюючими та взаємопов'язаними. До того ж, їх поєднує залежність від особливостей вибору та поведінки людини. Однак, людина також знаходиться в фокусі уваги інституціональної теорії, в контексті якої вона отримала назву «людина інституційна». Можна погодитись з твердженням дослідника З. І. Галушки, яким в інституційному сенсі відмічено спрямування цілей людини на зміцнення свого стану та статусу у суспільстві [8, с. 52]. Дійсно, сучасні положення концепції пенсійної системи спрямовані на зміцнення статусу пенсіонера у суспільстві та підвищення рівню його соціальної захищеності. Однак, існує багато факторів, що мають як позитивний, так і негативний вплив на процеси трансформації у пенсійній системі України і якість виконання нею цієї основної суспільної функції. З їх числа також можна виокремити історично сталі форми інститутів, які прийнято вважати базовими та тих, що здатні до перетворень. Виявлення та розмежування таких інститутів є вирішальним для створення фундаменту щодо закріплення в суспільстві новітніх формальних інституціональних норм. Особливо важливим у такому підході можна також вважати необхідність визначення часової перспективи у вказаних трансформаціях.

В контексті дослідження варто підкреслити, що концептуальний каркас неформального інституціонального сегменту залежить від складності покладених на нього завдань і обумовлює його розшарування. Його структурне наповнення представлене такими поняттями, як інституція та інституційний чинник. Авторами О. В. Іншаковим та Д. П. Фроловим інституції приділяється роль центральної категорії та основного аналітичного дослідницького інструменту інституціональної теорії. Інституція, зокрема, визначається ними в якості соціальної форми функцій суб'єктів, об'єктів, процесів і результатів економічної діяльності, що забезпечують еволюцію системи суспільно-

го розподілу праці на підставі статусів, норм, правил, інструкцій, регламентів, контрактів, стандартів і порядків [9, с. 55–56]. Тобто інститути в такому вигляді виступають як більш складне агреговане явище або сукупність інституцій. Таке категорювання має місце і в межах дії пенсійної системи. В такому сенсі вона розглядається в якості агрегованого інституту, що поєднує сукупність інституцій, завдяки дії яких забезпечується її функціонування. Таке положення відноситься в рівній мірі до формальної та неформальної інституціональної складової вітчизняної пенсійної системи. Інституційний чинник розглядається дослідниками, зокрема в якості об'єктивно необхідного елементу будь-якого акту і процесу людської діяльності, особливого виду ендогенних сил, що продуктивно діють, що забезпечує диференціацію і типізацію продуктивних функцій агентів в ході суспільного розподілу праці; їх індивідуальне і групове, процесне і предметне соціальне закріплення у нормах, правилах і порядках суспільної діяльності; інтеграцію і стратифікацію суб'єктів економічних відносин за їх статусом і роллю в системі суспільного відтворення [9, с. 57]. Виокремлення чинників функціонування пенсійної системи дозволяє більш чітко структурувати систему пенсійних відносин на всіх рівнях побудови і встановити існуючі між ними зв'язки, зокрема в неформальному вимірі. Вказане потребує врегулювання в контексті визначення стратегічних орієнтирів у побудові цілісної неформальної інституціональної концепції.

Доцільно зауважити, що практично всі складові концепції пенсійної системи мають подовження у неформальній інституціональній площині, що у схематичному вигляді наведено на рис. 1.

Аналізуючи приведене на схемі можна відмітити, що незважаючи на сутнісну відокремленість кожного з неформальних інститутів, вони складають цілісну систему відносин, що також має розглядатись як невід'ємна складова пенсійних відносин. Поряд з цим варто зазначити, що вказані неформальні інститути мають парні протилежні властивості. Позитивний напрямок розвитку певного аспекту пенсійної системи зумовлює неформальні інститути з позитивними властивостями, що мають відкриті прояви (довіра, справедливості, задоволення, щастя тощо). Аналогічно, негативні процеси спричиняють формування неформальних інститутів із відповідними властивостями (недовіра, несправедливість, незадоволення, нещастя тощо). Окремі з неформальних інститутів для оцінки їх якості потребують певного змістовного наповнення (соціаль-

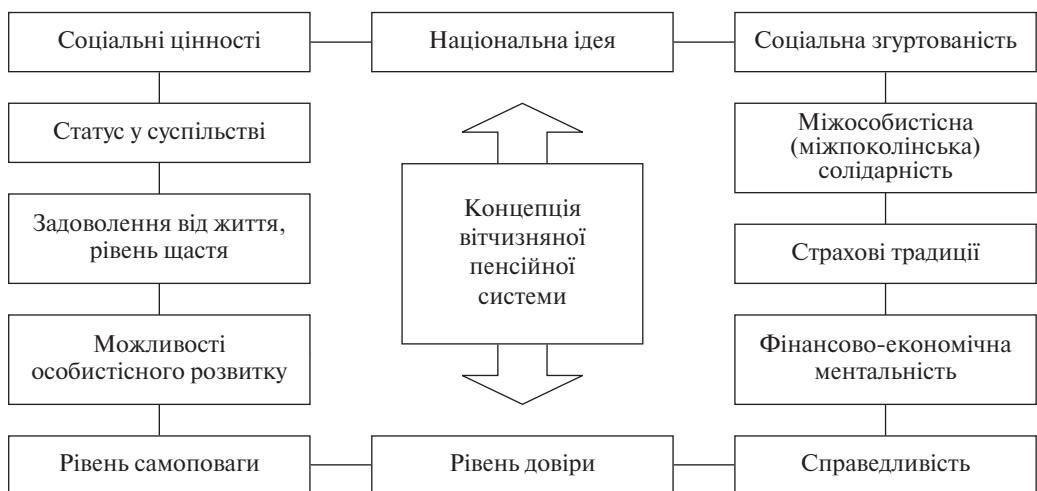

Рис. 1. Структурно-логічна схема концепції пенсійної системи у взаємозв'язку із неформальними інститутами

на згуртованість, статус у суспільстві, можливості особистісного розвитку тощо). Втім, така оцінка кожною людиною робиться на підсвідомому рівні виходячи із особистих потреб самостійно.

Поряд з цим, розглядаючи основні категорії суспільних неформальних інститутів, можна також відзначити, що їх цільова функція відлунується в площині дії вітчизняної пенсійної системи, що приведене в таблиці 1.

В дослідженнях соціальна справедливість окрім реалізації суто соціальної функції пов'язується з рівними можливостями для особистісного розвитку [13, с. 83]. Поряд з цим, через вказану категорію втілюються такі нематеріальні блага як висока особистісна самооцінка, суспільний статус, упевненість у майбутньому, затребуваність, рівень щастя тощо.

В ідеальному вигляді конгруентність приведених категорій можна розглядати в якості потужного стимулюючого механізму для удосконалення суспільного розвитку в напрямку появи більш досконалих інститутів, що сприяють суспільному добробуту, злагоді та згуртованості. Цементуючим засобом мало б стати формування національної ідеї [14, с. 214]. Адже вказана інституція на підсвідомому рівні мала б згуртовувати людей навколо втілення близьких до її розуміння потреб. Як стверджує А. М. Колот, формування передумов для появи інститутів громадянського суспільства у вигляді «соціальної згуртованості» є завданням будь-якої країни [10, с. 19]. А дослідниками О. В. Іншаковим та Д. П. Фроловим вищою формою інституції, що забезпечує соціальне закріплення загальних функцій і статусів членів суспільства в напрямку позитивних суспільних перетворень вважається Конституція [9, с. 57]. Адже в цьому документі втілено права та свободи громадян, а також основні прагнення суспільства.

Однак, в умовах невизначеності сучасних трансформацій економічних відносин спостерігаються тенденції до послаблення соціальної згуртованості суспільства та підвищення індивідуалізму громадян. Відмічається дедалі менша схильність виконувати зобов'язання як стосовно близьких, рідних, оточення [10, с. 21]. Тому втрата інституту родинних зв'язків та внутрішньосімейних форм матеріальної допомоги у похилому від дітей та інших родичів звужує сферу джерел матеріальної підтримки. В сучасних умовах вона здебільшого представлена державними органами соціального захисту. Як найбільш масова державна інституція, вона формує сприйняття та оцінку державну систему соціальної підтримки в суспільстві.

Важливою складовою фінансового інституціоналізму є використання теорії інституціональних змін. Вона базується на динаміці інституціонального розвитку, в якій відбувається заміна одних інститутів іншими, ефективнішими [15, с. 104]. В контексті дії механізму пенсійного страхування вирішальною, на погляд багатьох вчених і практиків складовою вважається довіра до пенсійних перетворень. Довіра вважається одним з базових неформальних інститутів, на підставі якого формується уявлення про життєздатність концепції розвитку пенсійної системи. Вартим уваги можна вважати твердження Т. В. Дідівської, що довіра базується на знанні об'єкта і здатності передбачити, прогнозувати чи впливати на його діяльність [16, с. 104]. Виходячи з цього, можна вважати, що «довіра» — це стимулююча категорія, що надає поштовх для розвитку певного процесу, що є підтвердженням її динамічності, яка (за умови позитивності зрушень) відтворюється впродовж розвитку явища. Вона характеризується впевненістю або надією людей на наслідки економічних процесів, зокрема у грошово-кредитній, інвестиційній сферах тощо. Втім, на думку Ю. В. Прозорова довіра не бути абсолютною, поряд завжди існує певний рівень природної недовіри [17, с. 92]. Тому вказана властивість повинна системно відстежуватись і закріплюватись, особливо у системі новостворених фінансових відносин. Адже за твердженням Коваленко розвитку фінансової сфери економіки притаманний дуалізм українського менталітету [12, с. 61], що в процесі розвитку новітніх сфер пенсійної системи, не адаптованих до вітчизняного суспільства і свідомості, може поряд з очікуваними позитивними спричинити не передбачуваний ефект і негативні наслідки для розвитку пенсійної системи, що приведене в таблиці 2.

Прояв неформальних інститутів в функціонуванні вітчизняної пенсійної системи

Неформальні інститути	Характеристика неформального інституту	Прояв в пенсійній системі
Соціальні цінності	Специфічний параметр суспільного устрою, що відбиває найбільш важливі для людини (суспільних груп, суспільства вцілому) категорії, що вважаються основою існування та розвитку [5, с. 398]	До числа соціальних цінностей має відноситись рівність доступу людини до формування якісних пенсійних активів
Національна ідея	Провідна мета функціонування суспільства, що поєднує всіх її членів у прагненні її досягнути. Для України в якості такої категорії може виступати побудова «країни добробуту і комфортного проживання кожного громадянина»	Формування сучасних стандартів пенсійного забезпечення кореспондує з приведеним трактуванням національної ідеї
Соціальна згуртованість	Складне, багатопланове явище, що означає включеність і участь членів суспільства у політичному, економічному та культурному житті, почуття солідарності й належності до суспільства, що заснована на ефективному використанні громадянських прав та інших надбань демократичного суспільства – добробут абсолютної більшості громадян, гармонійні та стабільні відносини, мінімізація соціальної ізоляції та дезінтеграції [10, с. 19]	Інтегрованість осіб похилого віку у суспільні процеси завдяки наявності загальної мети та спільних дій членів суспільства
Справедливість	Параметри суспільних відносин, що містять рівні можливості для реалізації конституційних прав громадянина на забезпечення власних потреб і відповідають очікуванням всіх громадян. Фактична реалізація вказаних положень	Параметри суспільних відносин, що містять рівні можливості для реалізації пенсійних прав та відповідають очікуванням всіх громадян на пенсійне забезпечення
Рівень довіри	Можна визначити як ставлення до суб'єктів та інститутів, що виражає міру впевненості у відповідності їхньої поведінки уявленням про образ їхніх дій, включених через різні форми спільно-розділеної діяльності у процес досягнення мети [11, с. 26]	Впевненість учасників пенсійної системи та суспільства вцілому в справедливості, правдивості та послідовності реалізації пенсійних можливостей
Солідарність	Особистий (міжособистісний) обов'язок громадян виконувати обов'язки щодо соціального страхування, від чого залежить функціонування всієї системи державного соціального страхування. Міжпоколінський обов'язок громадян виконувати певні соціальні зобов'язання, від чого залежить ступінь реалізації прав категорії населення похилого віку	Обов'язок громадян економічно-активного віку забезпечувати стале функціонування пенсійної системи (фінансового ринку тощо) шляхом участі в пенсійному страхуванні та сплаті страхових внесків
Фінансово-економічна ментальність	Можна визначити як таку, що обслуговує економічну сферу життєдіяльності людини і суспільства. Цей порядок мислення і ця структура «психології» поєднують у собі як свідоме, так і не свідоме (що спрацьовує автоматично на рівні автоматизмів мислення і поведінки) при сприйнятті людиною тих чи інших реальних або уявлених (умовних) ситуацій, в яких вона перебуває або які «програмує» як стратегію поведінки [12, с. 60-61]	Здатність до сприйняття та використання фінансово-економічного механізму пенсійної системи для підвищення соціальної захищеності пенсіонерів та її сталого розвитку.
Страхові традиції	Усталені звички громадян до фінансового забезпечення страхових випадків різної природи	Повноцінне функціонування пенсійної системи завдяки охопленню пенсійним страхуванням всіх потенційних учасників
Можливості особистісного розвитку	Наявність можливостей реалізації щодо потреб особистісного розвитку	Повноцінна життєдіяльність пенсіонера
Рівень самоповаги	Наявність можливостей реалізації щодо потреб у повазі власної особистості	Повноцінна життєдіяльність пенсіонера
Статус у суспільстві	Наявність можливостей реалізації щодо потреб підвищення особистісного статусу	Повноцінна життєдіяльність пенсіонера
Задоволення від життя, рівень щастя	Наявність можливостей реалізації щодо потреб особистісного щастя	Повноцінна життєдіяльність пенсіонера

Таблиця 2

**Необхідні риси менталітету для ефективного функціонування
вітчизняної пенсійної системи**

Новітні сфери пенсійної системи	Необхідні риси менталітету	Потенціал прояву в пенсійній системі
Диверсифікація джерел формування пенсій	Обізнаність в механізмі формування пенсій, бажання і спроможність приймати участь у формуванні власних пенсійних активів, довіра	Підвищення рівню матеріального забезпечення в похилому віці через максимальне використання потенціалу пенсійної системи
Пенсійне страхування	Страхові традиції населення	Свідома участь населення у пенсійному страхуванні
Капіталізація пенсійних активів	Фінансова обізнаність в питаннях інвестування, обачливості	Підвищення рівню матеріального забезпечення в похилому віці
Відповідальність за формування пенсійних активів	Дисципліна у виконанні обов'язків як застрахованої особи	Підвищення рівню матеріального забезпечення в похилому віці

Таким чином, ключовим питанням позитивного спрямування розвитку вітчизняної пенсійної системи можна вважати процес невпинного відтворення довіри до нових формальних інститутів, інституцій та інституціональних чинників в суспільному середовищі, що трансформується. Особливо це стосується сприйняття інноваційних механізмів дії пенсійної системи. Адже законодавчий перерозподіл відповідальності за формування пенсійних активів між державою, роботодавцем та працівником примушує переоцінити місце людини від споживача пенсійної виплати до її побудовника. А диверсифікація джерел формування пенсій і капіталізація пенсійних активів передбачають активну участь застрахованої особи в процесі формування її пенсійних активів. В значній мірі уповільнює процес імплементації пенсійного страхування у всіх його проявах відсутність страхових традицій.

А формування страхових традицій в накопичувальному та недержавному сегменті пенсійної системи, на наш погляд, залежить від якісних характеристик солідарної пенсійної системи. Адже вона є охоплює найбільшу кількість учасників, від оцінки яких формується рівень довіри до вказаного соціального інституту. До того ж варто зазначити, що запровадження вказаних інноваційних фінансових інструментів супроводжується суспільними явищами, що дестабілізують середовище функціонування пенсійної сфери. Насамперед, це дисбаланси у розвитку економіки, нестабільність фінансової сфери, інфляція, зростання інших ризиків. Таким чином, екзогенні фактори також здійснюють чималий вплив на результати виконання пенсійною системою завдань з підвищення рівню соціальної захищеності пенсіонерів та перспектив подальшого розвитку і, відповідно, їх оцінку засобами неформального інституційного інструментарію. Адже зростання чи коливання показників інфляції або кризові явища в банківській системі значно знижують рівень довіри до пенсійної системи і її інноваційних продуктів.

Висновки з даного дослідження. Узагальнюючи сказане, можна зробити висновок, що механізм пенсійної система як один з інструментів регулювання соціально-економічного розвитку держави в сучасних умовах ще не розкрив увесь наявний потенціал щодо реалізації соціальних цілей та активізації економічної діяльності. Одніми з основних причин вказаного є інституційна недостатність, а також наявність дисбалансів у розвитку формальної та неформальної інституціональної сфери. З метою удосконалення концепції вітчизняної пенсійної системи, на нашу думку, необхідно:

1. Визначити та розмежувати сталі базові і тимчасові інститути, інституції та інституціональні чинники новітніх неформальних інституціональних норм пенсійної системи та термінів їх розвитку і закріплення в суспільстві у довготривалій перспективі.

2. Розробити та запровадити систему запобіжних заходів щодо попередження та нейтралізації негативних чинників неформальної інституціональної сфери пенсійних відносин.

3. Розробити та запровадити систему моніторингу за рівнем довіри по ключових елементах механізму трирівневої пенсійної системи.

Реалізація перелічених заходів дозволить активізувати процес трансформації всіх трьох рівнів пенсійної системи, їх гармонізації з суспільним розвитком, що забезпечить підвищення рівню соціальної захищеності населення та подальшого розвитку пенсійного реформування в контексті соціально-економічного розвитку країни.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є вирішення проблем формування цілісної концепції пенсійної системи та гармонізації її функціонування в суспільному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. — К.: Велес, 2006. — 48 с.
2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Закон України від 09.07.2003 № 1058 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
3. Рад Н. С. Нематеріальні аспекти реалізації інвестиційного потенціалу в контексті пенсійного реформування. Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми сучасної економіки» / Н. С. Рад. — Николаев: НУК, 2011. — С. 101-103.
4. Петруся Ю. Є. Інституційні чинники економічного розвитку / Ю. Є. Петруся, О. Ф. Івашина // Економічна теорія. — 2010. — № 4. — С. 24-31.
5. Волгин Н. А. Социальная политика. Энциклопедия / Под ред. д. э. н., проф. Н. А. Волгина и д. ф. н., проф. Т. С. Сулимовой. — М. Издательство «Альфа-Пресс», 2006. — 416 с.
6. Новый словарь иностранных слов / Глав. ред. В. В. Адамчик. — М.: АСТ; Мн.: Харвест, 2007. — 1152 с.
7. Омелянович Л. О. Вплив реформування пенсійної системи України на соціально-економічний розвиток суспільства : [моногр.] / Л. О. Омелянович, Н. С. Рад. — Донецьк: ДонНУЕТ, 2012. — 282 с.
8. Галушка З. І. Модель людини в економічній теорії / З. І. Галушка // Економічна теорія. — 2012. — № 4. — С. 49-55.
9. Іншаков О. В. Інституція — ключ до розуміння економічних інститутів / О. В. Іншаков, Д. П. Фролов // Економічна теорія. — 2011. — № 1. — С. 52-62.
10. Колот А. М. Соціальна згуртованість суспільства як доктрина: основні засади, причини актуалізації, складові розвитку / А. М. Колот // Економічна теорія. — 2012. — № 1. — С. 18-28.
11. Гриценко А. А. Внутрішня структура довіри / А. А. Гриценко // Економічна теорія. — 2010. — № 3. — С. 20-26.
12. Коваленко Ю. М. Неформальні норми фінансового сектора економіки: економічна ментальність та інституційна довіра / Ю. М. Коваленко // Економічна теорія. — 2012. — № 2. — С. 58-68.
13. Рад Н. С. Соціальна справедливість як фактор розвитку пенсійної системи України / Н. С. Рад // Схід. Аналітично-інформаційний журнал. — 2012. — № 1 (115). — С. 80-88.
14. Рад Н. С. Формування сучасної пенсійної системи України: теоретико-методологічні аспекти / Н. С. Рад // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля. — 2011. — № 16 (170). — С. 213-219.
15. Ткач А. А. Теоретичне підґрунтя формування фінансового інституціоналізму / А. А. Ткач // Фінанси України. — 2012. — № 8 (201). — С. 98-105.
16. Дідівська Т. В. Роль інституту довіри у подоланні фінансової кризи / Т. В. Дідівська // Економічна теорія. — 2010. — № 3. — С. 103-108.
17. Прозоров Ю. В. Недовіра як інституційна межа концентрації банківського капіталу в координатах простору-часу / Ю. В. Прозоров // Економічна теорія. — 2010. — № 3. — С. 89-93.